

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (fjärde avdelningen)

29 juli 2019*

”Begäran om förhandsavgörande – Offentlig upphandling – Överklagande – Direktiv 89/665/EEG – Direktiv 92/13/EEG – Rätt till ett effektivt domstolsskydd – Effektivitets- och likvärdighetsprinciperna – Resning i målet avseende rättsliga avgöranden som åsidosätter unionsrätten – Medlemsstaternas ansvar för nationella domstolars överträdelser av unionsrätten – Bedömning av skadan”

I mål C-620/17,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Székesfehérvári Törvényszék (Domstolen i Székesfehérvári, Ungern) genom beslut av den 24 oktober 2017, som inkom till domstolen den 2 november 2017, i målet

Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe

mot

Fővárosi Törvényszék

meddelar

DOMSTOLEN (fjärde avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden M. Vilaras (referent) samt domarna K. Jürimäe, D. Šváby, S. Rodin och N. Piçarra,

generaladvokat: M. Bobek,

justitiesekreterare: handläggaren I. Illéssy,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 21 november 2018,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe, genom G. M. Tóth och I. Varga, ügyvédek,
- Fővárosi Törvényszék, genom H. Beerné Vörös och K. Bóke, båda i egenskap av ombud, samt genom G. Barabás, bíró,
- Ungerns regering, genom M. Z. Fehér och G. Koós, båda i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: ungerska.

- Greklands regering, genom M. Tassopoulou, D. Tsagkaraki och G. Papadaki, samtliga i egenskap av ombud,
- Polens regering, genom B. Majczyna, i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom A. Tokár, H. Krämer och P. Ondrůšek, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 30 april 2019 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 4.3 FEU, artikel 19.1 andra stycket FEU, artikel 49 FEUF, artikel 47 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, rådets direktiv 89/665/EEG av den 21 december 1989 om samordning av lagar och andra författningar för prövning av offentlig upphandling av varor och bygg- och anläggningsarbeten (EGT L 395, 1989, s. 33, svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 48), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2007/66/EG av den 11 december 2007 (EUT L 335, 2007, s. 31) (nedan kallat direktiv 89/665), rådets direktiv 92/13/EEG av den 25 februari 1992 om samordning av lagar och andra författningar om gemenskapsregler om upphandlingsförfaranden tillämpade av företag och verk inom vatten-, energi-, transport- och telekommunikationssektorerna (EGT L 76, 1992, s. 14; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 127), i dess lydelse enligt direktiv 2007/66 (nedan kallat direktiv 92/13), rådets direktiv 93/37/EEG av den 14 juni 1993 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av byggtreprenader (EGT L 199, 1993, s. 54), samt principerna om unionsrättens företräde, likvärdighet och effektivitet.
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan Hochtief Solutions AG Magyarországi Fióktelepe (nedan kallat Hochtief Solutions) och Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest, Ungern) om påstådd skada som förorsakats av Hochtief Solutions av den sistnämnda domstolen under utövandet av dess dömande verksamhet.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 Artikel 1.1 tredje stycket och 1.3 i direktiv 89/665 och artikel 1.1 tredje stycket och 1.3 i direktiv 92/13 är i det närmaste identiska. I den förstnämnda bestämmelsen föreskrivs följande:

”1 ...

Medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att garantera att en upphandlande myndighets beslut gällande avtal som omfattas av [Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/18/EG av den 31 mars 2004 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av byggtreprenader, varor och tjänster (EUT L 134, 2004, s. 114)] kan prövas effektivt, och i synnerhet så skyndsamt som möjligt enligt villkoren i artiklarna 2–2f i detta direktiv, när det görs gällande att sådana beslut har inneburit en överträdelse av gemenskapslagstiftningen om offentlig upphandling eller nationella bestämmelser som införlivar denna lagstiftning.

...

3. Medlemsstaterna ska se till att prövningsförfarandena ska vara tillgängliga på de villkor som medlemsstaterna själva anger, åtminstone för var och en som har eller har haft intresse av att få ingå ett visst avtal och som har lidit skada eller riskerar att lida skada till följd av en påstådd överträdelse.”

4 I artikel 2.1 i direktiv 89/665 föreskrivs följande:

”Medlemsstaterna ska se till att de åtgärder som vidtas vad avser prövningsförfarandena i artikel 1 innehåller bestämmelser om befogenheter att

- a) vid första möjliga tillfälle och genom interimistiskt förfarande vidta provisoriska åtgärder i syfte att korrigera den påstådda överträdelsen eller förhindra att de berörda intressena skadas ytterligare, inbegripet åtgärder för att skjuta upp eller garantera uppskovet av förfarandet för tilldelning av ett offentligt kontrakt eller av genomförandet av ett beslut som fattats av den upphandlande myndigheten,
- b) antingen åsidosättande eller garantera åsidosättande av beslut som fattats på olagligt sätt, inbegripet undanröjande av diskriminerande tekniska, ekonomiska eller finansiella specifikationer i anbudsfordran, kontraktshandlingarna eller något annat dokument som avser tilldelningsförfarandet,
- c) bevilja skadestånd till personer som skadats av en överträdelse.

...”

5 I artikel 2.1 i direktiv 92/13 föreskrevs följande:

”Medlemsstaterna ska se till att de åtgärder som vidtas vad avser prövningsförfarandena i artikel 1 innehåller bestämmelser om befogenheter att

antingen

- a) Att så tidigt som möjligt vidta interimistiska åtgärder i syfte att åstadkomma rättelse av påstådda överträdelser eller förhindra ytterligare skada för berörda intressen, däribland åtgärder för att avbryta upphandlingen eller förhindra verkställigheten av upphandlarens beslut.

och

- b) Att undanröja eller låta undanröja beslut som tagits utan stöd i lag, och därvid bland annat undanröja diskriminerande tekniska, ekonomiska eller finansiella specifikationer i meddelanden om upphandling, meddelanden i förhand om upphandling, meddelande om ett särskilt system för urval av leverantörer, inbjudan att avge anbud, kontraktshandlingar eller annat dokument som har samband med upphandlingen.

antingen

- c) Att så tidigt som möjligt och, om det är nödvändigt, efter egna beslut i sak själv vidta andra åtgärder än de som anges ovan under a och b för att rätta konstaterad överträdelse, förebygga att berörda intressen lider skada eller, där inte rättelse kunnat ske eller överträdelse förebyggas, besluta om föreläggande att betala en viss summa till berörda intressen.

Medlemsstaterna får välja ett av dessa alternativ att gälla för alla upphandlare eller för upphandlarkategorier som definierats enligt objektiva kriterier, så länge de åtgärder som syftar till att förebygga skada för berörda intressen blir verkningfulla.

d) Att tillerkänna skadestånd till dem som lidit skada av en överträdelse.

När skadestånd begärs därför att ett beslut är lagstridigt, får medlemsstaterna när deras rättsordning det kräver och de har organ med tillräckliga rättsmedel för ändamålet föreskriva att det klandrade beslutet först undanröjs eller förklaras ogiltigt.”

Ungersk rätt

6 I 260 § i Polgári perrendtartásról szóló 1952 évi III. törvény (lag nr III av år 1952 om civilprocessen) (nedan kallad civilprocesslagen) föreskrivs följande:

”1 En slutlig dom kan överklagas i följande fall:

a) en part kan åberopa fakta eller bevis, eller ett slutligt beslut av en domstol eller annan myndighet som domstolen eller myndigheten inte har prövat under förfarandets gång, under förutsättning att dessa faktorer – om de hade prövats, har varit sådana att de lett till ett gynnsammare beslut för parten i fråga,

...

2. Enligt punkt 1 a kan en part endast överklaga om den inte har kunnat åberopa den bevisning eller det beslut som den åberopar i samband med det tidigare förfarandet.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

7 Den 25 juli 2006 offentliggjorde Észak-Dunántúli Környezetvédelmi és Vzügyi Igazgatóság (direktoratet för miljöskydd och hydrauliska frågor i norra Transdanubien, Ungern) (nedan kallad den upphandlande myndigheten), i *Europeiska unionens officiella tidning*, serie S, under nr 139–149235, en anbudsinfordran för ett offentligt byggentreprenadkontrakt för utvecklingen av transportinfrastrukturen i Győr-Gönyű National Port of Commerce (Ungern), enligt det påskyndade förfarandet enligt kapitel IV i közbeszerezésekről szóló 2003. évi CXXIX. törvény (lag nr XXIX från 2003 om offentlig upphandling)(nedan kallad lagen om offentlig upphandling).

8 I punkt III.2.2 i anbudsinfordran, om ekonomisk och finansiell kapacitet anges följande: ”En kandidat, eller en underleverantör [...] med ett negativt saldo i balansräkningen under de senaste tre räkenskapsåren, uppfyller inte villkoren för kapacitet.”

9 Det framgår av beslutet om hänskjutande att Hochtief Solutions, som inte uppfyllde detta kriterium, vid Közbeszerezési Döntőbiátság (skiljenämnden för offentlig upphandling, Ungern) (nedan kallad skiljenämnden) ifrågasatte om detta kriterium var lagenligt och därvid gjorde gällande, dels att detta kriterium var diskriminerande, dels att det inte var ägnat att ge information om anbudsgivarens finansiella kapacitet.

10 Skiljenämnden biföll delvis Hochtief Solutions överklagande genom att förplikta den upphandlande myndigheten att betala ett bötesbelopp på 8 000 000 ungerska forinter (HUF) (cirka 24 500 euro), dock utan att konstatera att detta kriterium var olagligt.

11 Den 2 oktober 2006 överklagade Hochtief Solutions skiljenämndens beslut vid Fővárosi Bíróság till Fővárosi Bíróság (Förstainstansdomstolen i Budapest, Ungern), som ansåg att resultatet enligt balansräkningen var tillräckligt för att ge information om ekonomisk och finansiell kapacitet och den avlog därför överklagandet.

- 12 Den 4 juni 2010 överklagade Hochtief Solutions förstainstansdomstolens dom till Fővárosi Ítéltábla (Budapests regionaldomstol, Ungern), som beslutade att vilandeförklara målet och hänskjuta ärendet till EU-domstolen för förhandsavgörande.
- 13 Genom dom av den 18 oktober 2012, *Éduköviig och Hochtief Solutions Construction* (C-218/11, EU:C:2012:643), fann domstolen bland annat att artikel 44.2 och artikel 47.1 b i direktiv 2004/18 ska tolkas så, att en upphandlande myndighet kan fastställa en miniminivå för ekonomisk och finansiell ställning med hänvisning till en eller flera specifika uppgifter i balansräkningen, förutsatt att dessa objektivt sett kan ge upplysningar om denna ställning hos en ekonomisk aktör, och att denna nivå är anpassad till hur betydande det aktuella kontraktet är, under förutsättning att den objektivt sett utgör en positiv indikation på att det finns en tillräcklig ekonomisk och finansiell grundval för att genomföra kontraktet, utan att därför gå utöver vad som rimligen är nödvändigt för att uppnå detta syfte. Kravet på en miniminivå för ekonomisk och finansiell ställning kan, i princip, inte underkännas enbart för att denna nivå gäller en uppgift i balansräkningen beträffande vilken skillnader kan finnas mellan de olika medlemsstaternas lagstiftningar.
- 14 Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest), som under tiden efterträtt Fővárosi Ítéltábla (Budapests regionaldomstol, Ungern), fastställde mot bakgrund av EU-domstolens dom, förstainstansdomstolens dom och slog fast att det kriterium som den upphandlande myndigheten använde för att bedöma den ekonomiska och finansiella kapaciteten inte var diskriminerande.
- 15 Den 13 september 2013 överklagade Hochtief Solutions domen från Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) till Kúria (Högsta domstolen, Ungern) och gjorde gällande att resultatet av balansräkningen inte kunde ge den upphandlande myndigheten en riktig och objektiv bild av en anbudsgivares ekonomiska och finansiella situation. Bolaget yrkade även att Kúria (högsta domstolen) åter skulle begära ett förhandsavgörande av domstolen.
- 16 Genom dom av den 19 mars 2014 avvisade dock Kúria (högsta domstolen) överklagandet på grund av att en sådan invändning inte gjorts i rätt tid, eftersom Hochtief Solutions inte hade tagit upp denna fråga i sitt ursprungliga administrativa överklagande till skiljenämnden, utan endast i sina yttranden.
- 17 Den 25 juli 2014 ingav Hochtief Solutions ett konstitutionellt överklagande av domen från Kúria (Högsta domstolen) vid Alkotmánybírószág (författningsdomstolen, Ungern), genom vilken bolaget yrkade att denna domstol skulle slå fast att domen var författningsstridig och ogiltigförklara densamma. Denna talan avvisades genom beslut av den 9 februari 2015.
- 18 I mellantiden ingav Hochtief Solutions den 26 november 2014 en ansökan om resning till Fővárosi Közigazgatási és Munkügyi Bíróság (Budapests förvaltnings- och arbetsdomstol, Ungern) avseende Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) dom som avses i punkt 14 i förevarande dom.
- 19 Enligt den hänskjutande domstolen hävdade Hochtief Solutions till stöd för sin resningsansökan att frågan om huruvida resultatet enligt balansräkningen var en ändamålsenlig indikator på en anbudsgivares ekonomiska och finansiella kapacitet, liksom domen av den 18 oktober 2012, *Éduköviig och Hochtief Solutions Construction* (C-218/11, EU:C:2012:643), inte varit föremål för någon slutlig prövning. Enligt Hochtief Solutions skulle detta utelämnande utgöra en ”faktisk omständighet”, i den mening som avses i artikel 260.1 a i civilprocesslagen, som skulle kunna motivera att ansökan om resning i det mål där Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) meddelade dom upptogs till prövning. Bland annat på grundval av domen av den 13 januari 2004 i målet *Kühne & Heitz* (C-453/00, EU:C:2004:17, punkterna 26 och 27), har Hochtief Solutions hävdat att om en dom av domstolen inte kunde beaktas i huvudförfarandet på grund av att den avkunnats för sent, kan och måste den granskas i samband med ett resningsförfarande.

- 20 Även om Hochtief Solutions har begärt att Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Budapests förvaltnings- och arbetsdomstol) hänskjuter målet till EU-domstolen för ett förhandsavgörande i de frågor som tagits upp inom ramen för överklagandeförfarandet, beviljade den domstolen inte denna begäran och avslag överklagandet, och fann att de fakta och bevis som Hochtief Solutions åberopade inte var nya.
- 21 Hochtief Solutions överklagade därefter beslutet om avslag på revisionsansökan vid Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest), med en begäran om att domstolen skulle bifalla ansökan och förordna att målet skulle prövas i sak, och vidare hänskjuta ärendet till EU-domstolen för förhandsavgörande.
- 22 Den 18 november 2015 meddelade Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) ett beslut som bekräftar beslutet i första instans från Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Budapests förvaltnings- och arbetsdomstol).
- 23 Hochtief Solutions väckte därefter talan vid den hänskjutande domstolen, Székesfehérvári Törvényszék (Domstolen i Székesfehérvár, Ungern), om skadestånd för den skada som Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) orsakat vid utövandet av dömande verksamhet. Företaget hävdar i detta avseende att det inte kunde få de fakta och omständigheter som det hade åberopat vid skiljenämnden och i målet vid den nationella domstolen, men som inte har bedömts av nämnden eller av de domstolar där talan väckts, beaktade i enlighet med unionsrätten. På så sätt skulle de ungerska rättstillämpande organen ha urholkat de rättigheter som garanteras genom relevanta bestämmelser i EU-lagstiftningen.
- 24 Mot denna bakgrund beslutade Székesfehérvári Törvényszék (Domstolen i Székesfehérvár, Ungern) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till domstolen:
- ”1) Ska unionsrättens grundläggande principer och bestämmelser (i synnerhet artikel 4.3 FEU och kravet på enhetlig tolkning), såsom de har tolkats av Europeiska unionens domstol, särskilt i domen [av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513)], tolkas så, att skadeståndsansvaret för en domstol i en medlemsstat som avgör ett mål i sista instans genom en dom som åsidosätter unionsrätten, endast får grunda sig på nationell rätt eller kriterier som fastställts enligt nationell rätt? Om frågan besvaras nekande, ska unionsrättens grundläggande principer och bestämmelser, särskilt de tre kriterier som [EU-domstolen] angav i domen [av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513)] för att slå fast ’statens’ skadeståndsansvar, tolkas så, att frågan huruvida villkoren för medlemsstatens skadeståndsansvar på grund av att domstolarna i den staten har åsidosatt unionsrätten är uppfyllda, ska prövas på grundval av nationell rätt?
 - 2) Ska unionsrättens grundläggande principer och bestämmelser (i synnerhet artikel 4.3 FEU och kravet på ett effektivt domstolsskydd), särskilt enligt EU-domstolens domar rörande medlemsstaternas skadeståndsansvar i [dom av den 19 november 1991, Francovich m.fl. (C-6/90 och C-9/90, EU:C:1991:428), dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame (C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79), och dom av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513)], tolkas så, att rättskraften hos domar som åsidosätter unionsrätten och som har meddelats av domstolar i medlemsstaten vilka avgör mål i sista instans utesluter skadeståndsansvar för medlemsstaten?
 - 3) Mot bakgrund av [direktiv 89/665/EEG] och av [direktiv 92/13], är förfarandet för prövning av offentlig upphandling avseende offentliga kontrakt vars värde överstiger de [unions]rättsliga tröskelvärdena och domstolsprövningen av ett myndighetsbeslut som meddelats i ett sådant förfarande relevanta för unionsrätten? Om frågan ska besvaras jakande, är unionsrätten och EU-domstolens praxis [bland annat dom av den 13 januari 2004, Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17), och dom av den 16 mars 2006, Kapferer (C-234/04, EU:C:2006:178), och i

synnerhet dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067)] relevanta med avseende på det behov av att en begäran om ändring godtas, som extraordinärt rättsmedel, som följer av den nationella rätten med avseende på domstolsprövningen av det myndighetsbeslut som fattats i samband med nämnda förfarande för prövning av offentlig upphandling?

- 4) Ska direktiven om förfarandet för prövning av offentlig upphandling (det vill säga [direktiv 89/665/EEG] och [direktiv 92/13/EEG]) tolkas så, att det är förenligt med dessa direktiv att nationella bestämmelser antas enligt vilka de nationella domstolar som prövar det nationella målet får avstå från att beakta en omständighet som ska prövas enligt en dom av EU-domstolen (vilken meddelats i ett mål om förhandsavgörande om ett förfarande för prövning av offentlig upphandling), en omständighet som inte heller beaktas av de nationella domstolar som avgör ett mål som anhängiggjorts till följd av ett överklagande av det avgörande som meddelats i det nationella målet?
- 5) Ska [direktiv 89/665], i synnerhet artikel 1.1 och 1.3, och [direktiv 92/13], i synnerhet artiklarna 1 och 2 – särskilt mot bakgrund av [dom av den 12 februari 2008, *Kempter* (C-2/06, EU:C:2008:78), dom av den 4 juni 2009, *Pannon GSM* (C-243/08, EU:C:2009:350), dom av den 13 januari 2004, *Kühne & Heitz* (C-453/00, EU:C:2004:17), dom av den 16 mars 2006, *Kapferer* (C-234/04, EU:C:2006:178), och dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti* (C-213/13, EU:C:2014:2067)] – tolkas så, att det är förenligt med dessa direktiv, kravet på ett effektivt rättsskydd och principerna om likvärdighet och effektivitet, att anta eller tillämpa nationell lagstiftning, enligt vilken den domstol som prövar talan får avvisa den på grund av att den inte väckts i tid och den domstol som sedan prövar överklagandet inte anser att en begäran om ändring kan godtas, trots att EU-domstolen i en dom som meddelats i ett förfarande om förhandsavgörande innan domen i andra instans meddelades angav hur unionsbestämmelserna ska tolkas?
- 6) Om en ansökan om revision ska godtas på grundval av den nationella rätten för att återupprätta grundlagsenligheten, enligt ett nytt avgörande från författningsdomstolen, borde inte begäran om prövning godtas enligt principen om likvärdighet och den princip som slogs fast i [dom av den 26 januari 2010, *Transportes Urbanos y Servicios Generales* (C-118/08, EU:C:2010:39)], i det fallet att en dom från EU-domstolen inte har kunnat beaktas i det nationella målet på grund av bestämmelserna om processuella tidsfrister i den nationella rätten?
- 7) Ska [direktiv 89/665], i synnerhet artikel 1.1 och 1.3, och [direktiv 92/13], i synnerhet artiklarna 1 och 2, mot bakgrund av domstolens [dom av den 12 februari 2008, *Kempter* (C-2/06, EU:C:2008:78)], enligt vilken en enskild inte särskilt behöver åberopa domstolens praxis, tolkas så, att ett förfarande för prövning av offentlig upphandling som regleras i de ovannämnda direktiven endast får inledas genom en begäran om prövning som innehåller en uttrycklig beskrivning av den åberopade överträdelsen rörande offentlig upphandling och dessutom tydligt anger vilken bestämmelse rörande offentlig upphandling som har åsidosatts – en konkret artikel och punkt – vilket innebär att endast de överträdelser som klaganden har angett genom hänvisning till den bestämmelse rörande offentlig upphandling som har åsidosatts – en konkret artikel och punkt – får prövas vid förfarandet för prövning av offentlig upphandling, medan det i andra förvaltningsförfaranden och civilrättsliga förfaranden är tillräckligt att den enskilde anger vilka omständigheter och bevis som ligger till grund för begäran om prövning, och myndigheten eller domstolen prövar denna begäran på grundval av dess innehåll?
- 8) Ska kravet på ett tillräckligt klart åsidosättande som slogs fast i [dom av den 30 september 2003, *Köbler* (C 224/01, EU:C:2003:513) och dom av den 13 juni 2006, *Traghetti del Mediterraneo* (C 173/03, EU:C:2006:391)] tolkas så, att något sådant åsidosättande inte föreligger när den domstol som prövar talan i sista instans, i direkt strid med fast praxis vid Europeiska unionens domstol som det noga hänvisats till – vilken dessutom bygger på olika rättsutlåtanden – avslår ett yrkande om att ett förhandsavgörande ska begäras rörande behovet av att godta en begäran om ändring, på den orimliga grunden att unionsrätten – i det här fallet särskilt direktiven [89/665]

och [92/13] – inte innehåller några bestämmelser som reglerar ändring, trots att det noga hänvisats till relevant praxis vid Europeiska unionens domstol, däribland [domen av den 10 juli 2014, Impresa Pizzarotti (C-213/13, EU:C:2014:2067)], i vilken domstolen just slog fast behovet av ändring i samband med offentliga upphandlingsförfaranden? Mot bakgrund av EU-domstolens [dom av den 6 oktober 1982, Cilfit m.fl. (283/81, EU:C:1982:335)], hur noga måste den nationella domstolen motivera att den inte godtar en begäran om ändring och därmed gör avsteg från domstolens etablerade bindande tolkning?

- 9) Ska principerna om ett effektivt domstolskydd och om likvärdighet i artiklarna 19 FEU och 4.3 FEU, etableringsfriheten och friheten att tillhandahålla tjänster i artikel 49 FEUF samt [direktiv 93/37] och direktiven [89/665], [92/13] och [2007/66] tolkas så, att de inte utgör hinder för att de behöriga myndigheterna och domstolarna, med uppenbart åsidosättande av de tillämpliga unionsbestämmelserna, gång på gång ogillar de överklaganden som klaganden har framställt på grund av att vederbörande förhindrats att delta i ett offentligt upphandlingsförfarande, för vilka det är nödvändigt att i förekommande fall upprätta flera handlingar som kräver avsevärda investeringar i tid och pengar eller medverkan vid förhandlingar, och den relevanta lagstiftningen berövar klaganden möjligheten att yrka ersättning vid domstolen för den skada som vederbörande lidit till följd av rättsstridiga åtgärder, även om det finns en teoretisk möjlighet att slå fast ett skadeståndsansvar på grund av skada som uppstått vid utövandet av dömande verksamhet?
- 10) Ska de principer som slogs fast i [dom av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513), dom av den 13 juni 2006, Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391), och dom av den 9 november 1983, San Giorgio (199/82, EU:C:1983:318)] tolkas så, att ersättning inte kan utgå för skada som orsakats på grund av att den domstol i medlemsstaten som avgör mål i högsta instans, i strid med fast praxis vid EU-domstolen, inte har godtagit den ansökan om resning som framställts i rätt tid av den enskilde, inom ramen för vilken denne skulle ha kunnat yrka ersättning för de kostnader som vederbörande åsamkats?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Inledande överväganden

- 25 Som framgår av beslutet om hänskjutande avser det nationella målet den ersättning för skada som Hochtief Solutions påstås ha lidit till följd av det beslut som avses i punkt 22 i förevarande dom, genom vilken Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest), i sista instans, bekräftade beslutet av Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (Budapests förvaltnings- och arbetsdomstol), som avses i punkt 20 i förevarande dom, i vilket dels begäran om att hänskjuta ärendet till domstolen för förhandsavgörande avsågs, dels Hochtief Solutions överklagande av Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) som avses i punkt 14 i denna dom, ogillades.
- 26 Det nationella målet gäller frågan huruvida Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) har gjort sig skyldig till en överträdelse av unionsrätten som kan grunda en skyldighet att gottgöra den skada som Hochtief Solutions påstår sig ha lidit till följd av överträdelsen.
- 27 I detta sammanhang är det av särskild betydelse för den hänskjutande domstolen att få klarhet i huruvida unionsrätten ska tolkas på så sätt att under sådana omständigheter som i det nationella målet, ska en nationell domstol som handlägger en ansökan om resning mot en dom som har vunnit laga kraft efter det att en dom avkunnats av EU-domstolen på grundval av artikel 267 FEUF i målet vid den nationella domstolen, ha rätt till resning.
- 28 Det är mot denna bakgrund till det nationella målet som tolkningsfrågorna ska prövas.

Huruvida frågorna 7 och 9 kan tas upp till prövning

- 29 Den hänskjutande domstolen har ställt den sjunde frågan för att få klarhet i huruvida de nationella förfarandebestämmelser som rör det obligatoriska innehållet i en talan avseende offentlig upphandling är förenliga med unionsrätten, medan den med sin nionde fråga söker klarhet i huruvida den systematiska avvisningen, i strid med unionsrätten, av talan som väckts av en anbudsgivare som inte valts ut vid ett offentligt upphandlingsförfarande, såsom Hochtief Solutions, är förenlig med unionsrätten.
- 30 Det ska i det avseendet påpekas att det framgår av domstolens fasta praxis att det förfarande som har införts genom artikel 267 FEUF, utgör ett medel för samarbete mellan EU-domstolen och de nationella domstolarna. Det ankommer uteslutande på den nationella domstolen vid vilken målet anhängiggjorts och vilken har ansvaret för det rättsliga avgörandet, att mot bakgrund av de särskilda omständigheterna i målet bedöma såväl om ett förhandsavgörande är nödvändigt för att döma i saken som relevansen av de frågor som ställs till EU-domstolen. EU-domstolen är följaktligen i princip skyldig att meddela ett förhandsavgörande när de frågor som ställts av de nationella domstolarna avser tolkningen av en unionsbestämmelse (dom av den 28 mars 2019, Verlezza m.fl., C-487/17–C-489/17, EU:C:2019:270, punkterna 27 och 28, samt där angiven rättspraxis).
- 31 En begäran från en nationell domstol kan bara avvisas då det är uppenbart att den begärda tolkningen av unionsrätten inte har något samband med de verkliga omständigheterna eller saken i det nationella målet eller då frågorna är hypotetiska (dom av den 28 mars 2019, Verlezza m.fl., C-487/17–C-489/17, EU:C:2019:270, punkt 29 och där angiven rättspraxis).
- 32 Den sjunde och nionde frågan faller emellertid just under det senare fallet. Det är nämligen uppenbart att dessa frågor inte har något att göra med föremålet för det nationella målet, vilket sammanfattas i punkt 26 i denna dom, och därför är hypotetiska.
- 33 Av detta följer att den sjunde och den nionde frågan inte kan tas upp till prövning.

Den första, den andra, den åttonde och den tionde frågan

- 34 Genom dessa frågor, som ska behandlas tillsammans, söker den hänskjutande domstolen framför allt vägledning om de principer som domstolen har fastställt i fråga om statens ansvar för skador till följd av åsidosättanden av unionsrätten av en nationell domstol som dömer i sista instans. Den nationella domstolen frågar i huvudsak om dessa principer ska tolkas på så sätt att, för det första att den berörda medlemsstatens ansvar måste bedömas på grundval av nationell rätt, för det andra att principen om rättskraft utesluter att den berörda statens ansvar kan fastställas, för det tredje, att det föreligger en tillräckligt allvarlig överträdelse av unionsrätten om den domstol som dömer i sista instans avstår från att hänskjuta en fråga om tolkning av unionsrätten till domstolen, och för det fjärde att de utgör hinder för en bestämmelse i nationell lagstiftning som utesluter varje skada som kan bli föremål för ersättning för en part som orsakats av det aktuella domstolsbeslutet.
- 35 Det ska för det första påpekas att när det gäller de förutsättningar som ska vara uppfyllda för att en stat ska ansvara för skada som har vållats enskilda genom sådana överträdelser av unionsrätten som kan tillskrivas staten, har domstolen vid upprepade tillfällen slagit fast att enskilda som lidit skada har rätt till skadestånd när tre förutsättningar är uppfyllda, nämligen att syftet med den unionsbestämmelse som har överträtts är att ge enskilda rättigheter, att överträdelsen av denna bestämmelse är tillräckligt klar och att det finns ett direkt orsakssamband mellan överträdelsen och den skada som de enskilda har lidit (se, för ett liknande resonemang, bland annat, dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame, C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79, punkt 51, dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 51, och dom av den 28 juli 2016, Tomášová, C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 22).

- 36 Samma förutsättningar gäller för en medlemsstats ansvar för skada som vållats genom ett avgörande av en domstol som dömer i sista instans, när det avgörandet strider mot en bestämmelse i unionsrätten (se dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 52, och dom av den 28 juli 2016, Tomášová, C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 23).
- 37 De tre förutsättningar som har angetts i punkt 35 i förevarande dom är nödvändiga och tillräckliga för att ge upphov till en rätt till skadestånd för enskilda utan att därför utesluta att statens ansvar på grundval av den nationella rätten kan göras gällande under mindre restriktiva förutsättningar (se, för ett liknande resonemang, bland annat dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame, C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79, punkt 66, samt dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 57).
- 38 Av detta följer att unionsrätten inte utgör hinder för en regel i nationell rätt som, för medlemsstatens ansvar för skada till följd av överträdelse av unionsrätten som kan tillskrivas staten, föreskriver mindre restriktiva villkor än dem som fastställs i domstolens praxis enligt punkt 35 i förevarande dom.
- 39 För det andra, vilket framgår av domstolens praxis, utesluter inte principen om rättskraft erkännandet av principen om statens ansvar för det beslut som fattats av en nationell domstol som dömer i sista instans och som kränker en regel i unionsrätten. På grund av bland annat den omständigheten att en överträdelse genom ett sådant avgörande av de rättigheter som följer av unionsrätten normalt inte längre kan avhjälpas, kan de enskilda nämligen inte framtas möjligheten att hålla staten skadeståndsansvarig för att på så sätt erhålla ett rättsligt skydd för sina rättigheter (dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 34, och dom av den 24 oktober 2018, XC m.fl., C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 58 samt där angiven rättspraxis).
- 40 Det följer för det tredje av domstolens fasta praxis att de villkor som anges i punkt 35 i förevarande dom, vilka gör det möjligt att fastställa medlemsstaternas ansvar för skada som har vållats enskilda genom överträdelse av unionsrätten som kan tillskrivas medlemsstaten, i princip ska tillämpas av de nationella domstolarna i enlighet med de riktlinjer som domstolen har angett för denna tillämpning (dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 100, och dom av den 4 oktober 2018, Kantarev, C-571/16, EU:C:2018:807, punkt 95).
- 41 I detta avseende, särskilt när det gäller det andra av dessa villkor, bör det erinras om att enligt domstolens praxis kan en medlemsstats ansvar för skador som orsakats av ett beslut av en nationell domstol som dömer i sista instans i strid med en bestämmelse i unionsrätten inte anses föreligga om inte den nationella domstol som dömer i sista instans uppenbart har underlåtit att följa tillämplig lag (dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 53, och av den 13 juni 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, punkterna 32 och 42).
- 42 För att avgöra om det föreligger en tillräckligt allvarlig överträdelse av unionsrätten måste den nationella domstol där en skadeståndstalan väckts beakta alla de faktorer som kännetecknar den situation som ska prövas. Bland de omständigheter som kan beaktas i detta hänseende ingår i synnerhet den överträdde bestämmelsens grad av klarhet och precision, omfattningen av det utrymme för skönsmässig bedömning som i den överträdde bestämmelsen lämnas åt nationella myndigheter, överträdelsens eller den vållade skadans avsiktliga eller oavsiktliga karaktär, den ursäktliga eller ousäktliga karaktären av en eventuell rättsvillfarelse, den omständigheten att en av en unionsinstitution intagen ståndpunkt har kunnat bidra till antagandet eller bibehållandet av nationella bestämmelser eller nationell praxis som strider mot unionsrätten och det förhållandet att den aktuella domstolen har underlåtit att uppfylla sin skyldighet att begära förhandsavgörande enligt artikel 267 tredje stycket FEUF (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame, C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79, punkt 56, dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkterna 54 och 55, och dom av den 28 juli 2016, Tomášová, C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 25).

- 43 En överträdelse av unionsrätten är i vilket fall som helst tillräckligt klar då den uppenbart står i strid med domstolens praxis på området (se dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 56, dom av den 25 november 2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punkt 52, och dom av den 28 juli 2016, Tomášová, C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 26).
- 44 När det gäller det nationella målet ankommer det på den hänskjutande domstolen att, med beaktande av alla omständigheter som är aktuella i målet vid den nämnda domstolen, bedöma huruvida Fővárosi Törvényszék (Domstolen i Budapest) genom det beslut som avses i punkt 22 i förevarande dom har gjort sig skyldig till en tillräckligt allvarlig överträdelse av unionsrätten genom att tydligt bryta mot tillämplig unionslagstiftning, inbegripet domstolens relevanta praxis, särskilt domen av den 18 oktober 2012, Éduköviig och Hochtief Construction, C-218/11, EU:C:2012:643.
- 45 För det fjärde – då villkoren i punkt 35 i förevarande dom är uppfyllda, är det enligt nationell skadeståndsrätt som staten ska ersätta följderna av den vållade skadan, varvid de villkor som fastställs i nationell lagstiftning i fråga om skadeståndsansvar inte får vara mindre förmånliga än dem som avser liknande ersättningsanspråk som grundas på nationell rätt (likvärdighetsprincipen) eller utformas på ett sådant sätt att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att få skadestånd (effektivitetsprincipen) (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame, C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79, punkt 67, dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 58, samt dom av den 28 juli 2016, Tomášová, C-168/15, EU:C:2016:602, punkt 38).
- 46 Det framgår av domstolens praxis att ersättning för skada som åsamkas enskilda genom överträdelser av unionsrätten måste vara tillräcklig för den skada som lidits, så att den säkerställer ett effektivt skydd av deras rättigheter (se, för ett liknande resonemang, dom av den 5 mars 1996, Brasserie du pêcheur och Factortame, C-46/93 och C-48/93, EU:C:1996:79, punkt 82, samt dom av den 25 november 2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, punkt 92).
- 47 En bestämmelse i den nationella lagstiftningen som innebär att om en medlemsstat är ansvarig för skador som orsakats till följd av en överträdelse av en bestämmelse i unionsrätten genom ett avgörande av en domstol i den staten som dömer i sista instans, är kostnader som en part ådragit sig enligt detta beslut i allmänhet uteslutna från de skador som kan vara föremål för ersättning, kan i praktiken göra det orimligt svårt eller till och med omöjligt att erhålla ersättning som är tillräcklig för att täcka den uppkomna skadan för parten.
- 48 Mot bakgrund av ovanstående ska den första, andra, åttonde och tionde frågan besvaras enligt följande: en medlemsstats ansvar för skador som orsakats av ett avgörande från en nationell domstol i sista instans som strider mot en regel i unionsrätten regleras av de villkor som domstolen fastställt, särskilt i punkt 51 i domen av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513), utan att utesluta möjligheten att staten kan hållas ansvarig enligt mindre restriktiva villkor på grundval av nationell lagstiftning. Detta ansvar är inte uteslutet på grund av att avgörandet har vunnit laga kraft. Vid genomförandet av detta ansvar ankommer det på den nationella domstol där talan väcks att bedöma, med hänsyn till alla omständigheter som kännetecknar den aktuella situationen, huruvida den nationella domstol som dömer i sista instans har begått en tillräckligt allvarlig överträdelse av unionsrätten genom att klart och tydligt bryta mot tillämplig unionsrätt, inbegripet domstolens relevanta praxis. Unionslagstiftningen utgör däremot ett hinder för en bestämmelse i den nationella lagstiftningen som i ett sådant fall generellt utesluter skadestånd för kostnader som en part ådragit sig genom det aktuella avgörandet från den nationella domstolen.

Den tredje, fjärde, femte och sjätte frågan

- 49 Med hänsyn till bakgrunden till målet vid den nationella domstolen, som det erinras om i punkterna 26 och 27 i förevarande dom, ska den nationella domstolen genom sin tredje, fjärde, femte och sjätte fråga i huvudsak anses fråga domstolen om unionsrätten, i synnerhet direktiv 89/665 och direktiv 92/13 samt principerna om likvärdighet och effektivitet, ska tolkas så, att den inte utgör hinder för lagstiftning i en medlemsstat som inte tillåter resning mot en dom från en domstol i den medlemsstaten som dömer i sista instans och som har vunnit laga kraft, i vilken domstolen avgjort en talan om ogiltigförklaring av en upphandlande myndighets beslut utan att ta upp en fråga som prövades i en tidigare dom av EU-domstolen som svar på en begäran om förhandsavgörande i målet om ogiltigförklaring.
- 50 Det ska härvidlag erinras om att medlemsstaterna enligt artikel 1.1 i direktiv 89/665 och artikel 1.1 i direktiv 92/13 är skyldiga att vidta nödvändiga åtgärder för att garantera att en upphandlande myndighets beslut vid upphandlingsförfaranden som omfattas av dessa direktiv kan prövas effektivt, och i synnerhet så skyndsamt som möjligt, när det görs gällande att sådana beslut har inneburit en överträdelse av unionslagstiftningen om offentlig upphandling eller nationella bestämmelser som införlivar denna lagstiftning (dom av den 15 september 2016, *Star Storage m.fl.*, C-439/14 och C-488/14, EU:C:2016:688, punkt 39).
- 51 Dessa bestämmelser, som syftar till att skydda de ekonomiska aktörerna mot godtycke från de upphandlande myndigheterna, syftar även till att säkerställa att effektiva rättsmedel finns tillgängliga i alla medlemsstater för att säkerställa en effektiv tillämpning av unionsbestämmelserna om offentlig upphandling, särskilt i ett skede då överträdelser fortfarande kan korrigeras (dom av den 15 september 2016, *Star Storage m.fl.*, C-439/14 och C-488/14, EU:C:2016:688, punkt 41 och där angiven rättspraxis).
- 52 Varken direktiv 89/665 eller direktiv 92/13 innehåller dock några bestämmelser som särskilt reglerar villkoren för att utöva dessa rättsmedel. I dessa direktiv fastställs endast de minimivillkor som prövningsförfarandena i de nationella rättsordningarna måste uppfylla för att säkerställa att unionsrättens regler för offentlig upphandling uppfylls (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 september 2016, *Star Storage m.fl.*, C-439/14 och C-488/14, EU:C:2016:688, punkt 42).
- 53 I förevarande mål framgår det av de uppgifter som lämnats av den hänskjutande domstolen att prövningen, i den mening som avses i artikel 260 i civilprocesslagen, enligt ungersk processrätt är en extraordinär åtgärd som gör det möjligt att, om de villkor som fastställs i denna bestämmelse är uppfyllda, ompröva en lagakraftvunnen dom.
- 54 Det ska dessutom erinras om den betydelse som principen om rättskraft har i såväl unionens rättsordning som de nationella rättsordningarna. För att säkerställa såväl en stabil rättsordning och stabila rättsförhållanden som en god rättskipning, är det nämligen viktigt att domstolsavgöranden som vunnit laga kraft efter det att tillgängliga rättsmedel har uttömts eller fristerna för dessa har löpt ut inte längre kan angripas (dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 58, och dom av den 6 oktober 2015, *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 28).
- 55 En nationell domstol är enligt unionsrätten följaktligen inte skyldig att underlåta att tillämpa nationella processuella regler som innebär att domstolsavgöranden vinner laga kraft, även om den därmed skulle kunna bringa nationella förhållanden som är oförenliga med unionsrätten att upphöra (dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 59, och dom av den 6 oktober 2015, *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 29).

- 56 Det har nämligen slagits fast att det enligt unionsrätten i princip inte krävs att en domstol ska ändra sitt avgörande för att beakta en tolkning av en relevant unionsbestämmelse som EU-domstolen har gjort efter det att avgörandet vunnit laga kraft (se, för ett liknande resonemang, dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 60, och dom av den 6 oktober 2015, *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 38).
- 57 Domen av den 13 januari 2004, *Kühne & Heitz* (C-453/00, EU:C:2004:17), som den hänskjutande domstolen hänvisar till, kan inte påverka detta övervägande.
- 58 Det framgår nämligen av denna dom att principen om lojalt samarbete, som fastställs i artikel 4.3 FEU, ställer krav på att ett förvaltningsorgan, som har att ta ställning till en begäran om omprövning av ett definitivt förvaltningsbeslut, ska ompröva detta för att beakta den tolkning av den relevanta bestämmelsen som domstolen gjort under tiden, särskilt när detta organ enligt nationell lagstiftning har befogenhet att ändra beslutet (dom av den 13 januari 2004, *Kühne & Heitz*, C-453/00, EU:C:2004:17, punkt 28).
- 59 Det är dock ostridigt att detta endast gäller en eventuell omprövning av ett slutligt beslut av en förvaltningsmyndighet och inte, som i förevarande fall, av en domstol.
- 60 Det framgår av domstolens praxis att om det enligt de tillämpliga nationella processuella reglerna är möjligt för den nationella domstolen att under vissa villkor ändra ett lagakraftvunnet avgörande för att situationen ska bli förenlig med den nationella rätten, ska denna möjlighet dock ges företräde i enlighet med likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen, förutsatt att dessa villkor är uppfyllda, i syfte att göra den aktuella situationen förenlig med unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 10 juli 2014, *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, EU:C:2014:2067, punkt 62).
- 61 I förevarande fall framgår det av den hänskjutande domstolens uppgifter att en slutlig dom, i enlighet med artikel 260 i civilprocesslagen, ska omprövas om en part kan åberopa, bland annat ett slutligt domstolsbeslut som inte har beaktats under det förfarande som leder fram till domen i vilken resning begärs, och endast om den parten, utan att detta beror på något fel från dennes sida, inte har kunnat åberopa detta avgörande under det förfarandet.
- 62 Det framgår dessutom av den sjätte frågan att det enligt ungersk lag är tillåtet att ompröva ett beslut som vunnit laga kraft, för att återställa författningens enhet hos en situation på grundval av ett nytt beslut som fattats av Alkotmánybíróság (författningsdomstolen).
- 63 Det ankommer således på den hänskjutande domstolen att kontrollera om de ungerska procedurreglerna innefattar möjligheten att ompröva en dom som vunnit laga kraft, i syfte att göra situationen förenlig med en tidigare lagakraftvunnen dom, vilken den domstol som meddelade domen och parterna i det mål som gav upphov till domen redan kände till. Om så vore fallet skulle, i enlighet med den rättspraxis som det hänvisas till i punkt 60 i förevarande dom, denna möjlighet enligt principerna om likvärdighet och effektivitet ha företräde, på samma villkor, för att göra situationen förenlig med en tidigare dom från domstolen.
- 64 Det följer under alla omständigheter av fast rättspraxis att på grund av bland annat den omständigheten att en överträdelse av de rättigheter som följer av unionsrätten, genom ett sådant avgörande, normalt inte längre kan avhjälpas, kan de enskilda nämligen inte fräntas möjligheten att hålla staten skadeståndsansvarig för att på så sätt erhålla ett rättsligt skydd för sina rättigheter (dom av den 6 oktober 2015, *Târșia*, C-69/14, EU:C:2015:662, punkt 40, och dom av den 24 oktober 2018, *XC m.fl.*, C-234/17, EU:C:2018:853, punkt 58).
- 65 Av det anförda följer att den tredje, fjärde, femte och den sjätte frågan ska besvaras på följande sätt: unionsrätten, i synnerhet direktiv 89/665 och direktiv 92/13 samt principerna om likvärdighet och effektivitet, ska tolkas så, att den inte utgör hinder för lagstiftning i en medlemsstat som inte tillåter

resning mot en dom från en domstol i den medlemsstaten som dömer i sista instans som har vunnit laga kraft, i vilken domstolen avgjort en talan om ogiltigförklaring av en upphandlande myndighets beslut utan att ta upp en fråga som prövades i en tidigare dom av EU-domstolen som svar på en begäran om förhandsavgörande i målet om ogiltigförklaring. Om emellertid de tillämpliga nationella processuella reglerna innefattar möjligheten för den nationella domstolen att ompröva en dom som vunnit laga kraft, för att göra den situation som uppstår till följd av den domen förenlig med en tidigare nationell lagakraftvunnen dom, vilken den domstol som meddelade domen och parterna i det mål som gav upphov till domen redan kände till, ska den möjligheten, i enlighet med likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen, ha företräde, i enlighet med samma villkor, för att göra situationen förenlig med unionsrätten, såsom den tolkas i en tidigare dom från domstolen.

Rättegångskostnader

- ⁶⁶ Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (fjärde avdelningen) följande:

- 1) **En medlemsstats ansvar för skador som orsakats av ett avgörande från en nationell domstol i sista instans som strider mot en regel i unionsrätten regleras av de villkor som domstolen fastställt, särskilt i punkt 51 i domen av den 30 september 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513), utan att utesluta möjligheten att staten kan hållas ansvarig enligt mindre restriktiva villkor på grundval av nationell lagstiftning. Detta ansvar är inte uteslutet på grund av att avgörandet har vunnit laga kraft. Vid genomförandet av detta ansvar ankommer det på den nationella domstol där skadeståndstalan väcks att bedöma, med hänsyn till alla omständigheter som kännetecknar den aktuella situationen, huruvida den nationella domstol som dömer i sista instans har begått en tillräckligt allvarlig överträdelse av unionsrätten genom att klart och tydligt bryta mot tillämplig unionsrätt, inbegripet domstolens relevanta praxis. Unionslagstiftningen utgör däremot ett hinder för en bestämmelse i den nationella lagstiftningen som i ett sådant fall generellt utesluter ett skadestånd för kostnader som en part ådragit sig genom det aktuella avgörandet från den nationella domstolen.**
- 2) **Unionsrätten, särskilt rådets direktiv 89/665/EEG av den 21 december 1989 om samordning av lagar och andra författningar för prövning av offentlig upphandling av varor och bygg- och anläggningsarbeten, i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2007/66/EG av den 11 december 2007, och rådets direktiv 92/13/EEG av den 25 februari 1992 om samordning av lagar och andra författningar om gemenskapsregler om upphandlingsförfaranden tillämpade av företag och verk inom vatten-, energi-, transport- och telekommunikationssektorerna, i dess lydelse enligt direktiv 2007/66, samt principerna om likvärdighet och effektivitet, ska tolkas så, att den inte utgör hinder för lagstiftning i en medlemsstat som inte tillåter resning mot en dom från en domstol i den medlemsstaten som dömer i sista instans som har vunnit laga kraft, i vilken domstolen avgjort en talan om ogiltigförklaring av en upphandlande myndighets beslut utan att ta upp en fråga som prövades i en tidigare dom av EU-domstolen som svar på en begäran om förhandsavgörande i målet om ogiltigförklaring. Om emellertid de tillämpliga nationella processuella reglerna innefattar möjligheten för den nationella domstolen att ompröva en dom som vunnit laga kraft, för att göra den situation som uppstår till följd av den domen förenlig med en tidigare nationell lagakraftvunnen dom, vilken den domstol som meddelade domen och parterna i det mål som gav upphov till domen redan kände till, ska den möjligheten, i enlighet med**

likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen, ha företräde, i enlighet med samma villkor, för att göra situationen förenlig med unionsrätten, såsom den tolkas i en tidigare dom från domstolen.

Underskrifter